

Judov) pa vse do leta 1910 število judovskih prebivalcev naraščalo (382 Judov), v Murski Soboti pa so Judje (14 Judov) prvič omenjeni šele leta 1793, njihovo število pa je naraščalo vse do leta 1880, ko jih je bilo 311, potem pa število vidno upada, na 234 leta 1910. V tem delu avtor podrobneje obdela in razloži demografsko strukturo mest in nekaterih manjših krajev in jih primerja s podatki celotnega števila prebivalcev in deleža judovskih prebivalcev. Na številčno stanje so vplivali tudi politični dogodki – prva svetovna vojna, razpad avstro-ogrške monarhije, nemiri na Madžarskem in priključitev prekmurskega ozemlja Jugoslaviji leta 1920, pa tudi slabe gospodarske razmere, kar je pospešilo izseljevanje Judov v druge kraje in tudi preko državnih meja. Na Kranjskem in Štajerskem so se Judje ponovno naseljevali šele v času ustanovitve Ilirskih provinc. Tudi to naseljevanje je bilo ponovno ustavljeno za dobrih 50 let. Šele po letu 1867, ko so v avstro-ogrski monarhiji Judje dobili državljsanske pravice, je sledil val novih naselitev, vendar pa je bilo njihovo število v primerjavi s Prekmurjem precej nizko. Na spodnjem Štajerskem je bilo leta 1880 zabeleženih 144 Judov, leta 1910 je to število naraslo

na 187, na Kranjskem jih je bilo leta 1880 evidentiranih 96, od tega 76 v Ljubljani, leta 1910 pa je bilo evidentiranih 146 prebivalcev judovske pripadnosti.

V nadaljevanju sledi prikaz stanja in organiziranosti socialnega življenja, po katerem so se Judje najbolj razlikovali od domačega prebivalstva, to je religije, jezika in poklicne strukture. V vsakem kraju s stalno naseljenim večjim številom Judov je za njihovo versko, vzgojno-izobraževalno in kulturno dejavnost skrbela judovska verska občina. V Prekmurju sta do druge svetovne vojne obstajali judovski verski občini s sinagogama v Lendavi in Murski Soboti, v Beltincih je verska občina s sinagogo delovala do leta 1890, nato pa je njeno delovanje prenehalo zaradi upadanja števila (izseljevanja) Judov. Do prve svetovne vojne so Judje iz Štajerske in Kranjske spadali pod judovsko versko občino v Gradcu, v novonastali Jugoslaviji pa so bili štajerski Judje priključeni judovski verski občini v Murski Soboti. V času med obema vojnoma pa kljub večletnim poskusom in pregovarjanjem z državno oblastjo niso uspeli organizirati delovanja verske občine v Mariboru, ampak so bili tamkajšnji Judje vključeni v

judovsko versko občino v Murski Soboti. Prilaganje razvoju in napredku gospodarskega in družbenega življenja se je pri Judih pokazalo v pojavi asimilacije in tudi akulturacije. Pojavljati so se začele nove poklicne skupine, mešani zakoni, izstopi iz judovske veroizpovedi pa tudi spremembe v občevalnem jeziku.

V zadnjih poglavjih je avtor predstavil razmere na slovenskem ozemlju med italijansko in nemško okupacijo in posledice za judovsko etnično skupnost na slovenskih tleh; skoraj vse so odpeljali v koncentracijska taborišča. Zbrani podatki kažejo, da je holokavst uničil dobrih 86 odstotkov Judov v Sloveniji. V sklepnem poglavju je avtor posebej poudaril opravljeno kvantitativno analizo žrtev holokavsta, kjer je za primerjavo upošteval še vse preostale žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. Šele skupaj s tem podatkom dobijo izdelane analize svoj pomen in so prikaz integralne zgodovine holokavsta v Sloveniji.

Avtorjeva odlična raziskava in pričujoča študija bosta obvezna literatura za vsakega nadaljnjega raziskovalca, ki se bo na kakršenkoli način ukvarjal z raziskovanjem judovske tematike na Slovenskem.

JANEZ BOGATAJ: Slovenija praznuje: Sodobne šege in navade na Slovenskem; Mladinska knjiga, Ljubljana 2011, 384 str.

V več pogledih je (bil) izid knjige Janeza Bogataja *Slovenija praznuje* poseben dogodek. Z obsežno medijsko promocijo je prišla med bralce na lansko martinovo, v času jesenske žetve in na začetku zimskega časa, ko je, tako se je vsaj včasih zdelo, časa več tudi za opravila, kakršno je branje, in časa, ko se proti koncu leta v koledarju začenejo zgoščati praznični dnevi, ko sledi mesec, ki velja za najbolj prazničnega v letu.

Ob jesenski žetvi se nam vsili asociacija na delovno, v tem primeru strokovno žetev Janeza Bogataja, zagotovo – naj kolegice in kolegi oprostijo – skupaj z Marijo Markovičevno »najbolj terenskega« etnologa med tukajšnjimi etnologinjami in etnologi: »najbolj« v smislu pestrosti oz. številnih

tem, snovi, s katerimi se ukvarja že peto desetletje in jim kontinuirano sledi v vseh slovenskih pokrajinah in med različnimi družbenimi skupinami. In o vseh piše knjige, namenjene strokovnemu in širšemu občinstvu, premišlja o njih, jih komentira in popularizira v desetinah in stotinah drugih prispevkov in medijskih nastopov. Popolno nasprotje dolgoletnemu raziskovanju kake izbrane problematike v enem ali tudi več krajih. Pa vendar, ne da bi razvrščali odlike in/ali hibe, oba legitimna raziskovalna modela žanjeta vsak svoje specifične, a dragocene rezultate. Prvi takšne, kakršne prinaša ta knjiga.

Velikost, debelina, bogata ilustrativna oprema odmerjajo in oblikujejo prostor spoznanjem, ki ubesedujejo *sodobne šege*

* Dr. Ingrid Slavec Gradišnik, znanstvena svetnica, predstojnica Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si

in navade na Slovenskem. Knjiga naslavlja *Slovenijo* in ne *Slovencev*, kakor je bilo to v doslejšnjih, čeprav le za silo primerljivih delih; tako avtor sam že uvodoma razmeji svoje delo od obsežnejših sintez, starih več desetletij. Zadnjo Bogatajevo knjigo je pravzaprav mogoče primerjati le s tistimi njegovimi prejšnjimi, ki tematizirajo kulturno dediščino v sodobnosti oz. rabe kulturne dediščine za sodobno življenje.

Kazalo bralca – ne glede na številne mogoče razvrstitve šeg, navad in praznikov – popelje v snov kronološko, navsezadnje tako, kakor ljudje linearno skoz koledarsko leto in ciklično iz leta v leto potujemo skoz čas, ne glede na to, da ga doživljamo še na mnogotere druge načine. Deloma te druge plasti časovnosti nakazujejo nekateri avtorjevi nad- ali podnaslovi 53 poglavij, kolikor je tednov, kar kaže na to, da se v povprečju v vsakem tednu leta v Sloveniji najde razlog za praznovanje in navsezadnje na neizmerno človekovo potrebo po praznikih, ki ustvarjajo reze v vsakdanje življenjske poteke. Navdihujejo se v tradiciji (pričakovanje in priprava na božič, trije dobri možje, tretji božič, krače sv. Antona, konec božične dobe, delavski praznik, procesije, kresovi, spomini na prednike), izražajo jedro transformacije praznikov in posredno tudi družbeno kritiko (novoletni maček, Valentin – praznik trgovin, več piva ko cvetja, več buč ko glav), so vezani na delo (kovanje umetnosti, semanji dnevi, trgatve, praznik vojske, koline) in posamične družbene skupine (umrle med vojno, športnike in medijske osebnosti, lokalne posebneže, ženske in moške, delavce, novomašnike, izseljence, islamske vernike, folklorne skupine, mladino, pokojnike, vojake). Med državne in cerkvene praznike, ki so v koledarjih označeni kot dela prazni dnevi, se vpletajo posebni dogodki, ki niso prazniki *sensu strictu*, tj. niso dela prosti dnevi, a opozarjajo na pomembne sodobne in tradicijske prakse (spomin na pomembne dogodke med drugo svetovno vojno in na žrtve povojnih pobojev, medijske in športne prireditve, praznovanja ob sklepu srednje šole, krajevna in regionalna praznovanja, izseljenska srečanja, poletne prireditve, jesenski sejmi in vaški prazniki, kulinarčne prireditve, krompirjeve počitnice, koline), ki imajo praznični značaj in so zaradi tega lokus novih šeg in navad.

Janez Bogataj je v Uvodu zelo določno označil namen svojega dela: na eni strani tako, da se je razmejil od svojih predhodnikov, ki so pripravili obsežne preglede šeg

in navad na Slovenskem, drugič pa z opredelitvijo snovi knjige.

Kuretovo *Praznično leto Slovencev* (1965–1970, 4 zvezki) je, kakor praviloma tudi v drugih sodobnih obravnavah šeg in navad oz. prazničnega življenja, osrednje referenčno delo, ki ga ne more spregledati nihče, ki se sklicuje in/ali popularizira tradicijo praznovanj. Pomembno je zlasti Bogatajevo opozorilo na recepcijo Kuretove sinteze, tako med strokovnjaki, širšo javnostjo in novinarji: poleg tega, da ji je priznan skorajda kultni status (»kar najbolj popoln pregled dediščine šeg in navad v slovenskem kulturnem prostoru«, str. 11), jo pogosto spremlja očitek, da ni upošteval sodobnih kulturnih oblik. Kakor da bi bralci (hote) prezrli njen podnaslov »Starosvetne šege in navade«, s katero je Kuret pojasnil, da gre za obravnavo »kmečkega prazničnega leta« kot v preteklosti prevladujoče oblike ljudske omike na Slovenskem. Pred Kuretom sta vsak po svoje sistematično pregledala to snov Boris Orel (*Narodopisje Slovencev I. in II.*, 1944, 1952) in s poudarkom na cerkvenem letu Metod Turnšek (*Pod vernim krovom*, 1943–1946, 4 zvezki).

Bogatajevo delo pa: »Prinaša pregled sodobnih šeg in navad na Slovenskem, skupaj z genezo posameznih pojavnih oblik, od katerih segajo nekatere daleč nazaj v dediščino, druge pa imajo kratko življenjsko obdobje in jih je zanimivo opazovati kot pojave, ki se šele razvijajo. Skupno vsem je dejstvo, da se je vedno vse spreminjalo in se še vedno spreminja, vendar v različnih obdobjih zgodovinskega razvoja različno hitro« (str. 11). Tako v tem delu ni prostora za izključevanje prazničnih fenomenov in praks na podlagi meril, ki so bila pogosta v preteklosti: domnevna starost, kontinuiteta, mitološke podlage, sveto/posvetno, podeželsko, kmečko, etnično izvorno (tako so omenjeni prazniki priseljencev, npr. pravoslavna božič in novo leto, premakljiva ramazanski bajram in kurbam bajram – pri tem nekoliko motita datuma za leto 2011, čeprav je v besedilu to pojasnjeno) ipd. Avtorjevo izhodišče je upoštevanje pojavnih oblik, »tako v vaseh kot v mestih in trgih, ... v različnih družbenih, kulturnih in geografskih okoljih«. Povsod namreč nastajajo »novi pojavi, nove šege in navade, praznovanja«, tudi takšni, za katere »se zdi, da včasih »klasična« terminologija več ne ustreza za njihovo označevanje«. Gre torej za različne načine, kako se tradicija preoblikuje skoz spomin (spomin hkrati

ustvarja novo in je pokopališče preteklega), s prilagajanjem novim življenjskim okoliščinam in medkulturnim stikom in vezem. Prav zaradi tega tudi ni samo povsem »naša«, slovenska, kakor niso takšne tudi »sodobne prireditve, dogajanja, srečanja, skratka vse zvrsti in oblike, v katere so z zakonitostmi in s strukturo sodobnih ritualov vpeti posamezniki, družine, skupine, prebivalci naselij, pokrajini, držav« (str. 12). Še toliko bolj, ker so za večino med njimi značilni elementi, ki človeka vsaj za čas praznovanja izmaknejo dnevnim rutinam in obveznostim: to so zabava, možnost druženja, obilno založene mize (te v knjigi ponazarjajo recepti prazničnih jedi). Hkrati so to značilnosti, ki vse bolj prežemajo vse praznike, tudi takšne, katerih izvorna sporočila so včasih prav nasprotna (npr. adventni čas). Ne gre pa spregledati, da praznične dogodke vsaj v zadnjih letih vse pogosteje spremljajo karitativne dejavnosti, kar je fenomen, ki bi ga lahko uvrstili v mednarodno slovnico prazničnega tako v preteklosti kakor danes.

Avtor posredno poudarja spoznanji, ki sta se v slovenski etnologiji utrjevali v zadnjem stoletju: da je podoba šeg in navad pomembno poznati in jim nameniti »ustrezno družbeno skrb in podporo v kulturnih, turističnih, promocijskih in še kakšnih okvirih«, kakor je v navadi v številnih državah po svetu. V tej politiki tradicije pa avtor zavrača in kritizira površinsko »papagajsko prevzemanje tujih modelov in pojmovanj« in podpira negovano sožitje »različnosti, lokalnih, regionalnih narodnih posebnosti, drugačnosti« (str. 12).

Bogataj je v praksah »življenja tradicije« kritičen tudi do »umetnih adaptacij, rekonstrukcij in režiranih nastopov«, ki reproducirajo t. i. populistični romantizem, a hkrati poudarja, da je za raziskovalca poleg nastanka šege in navade pomembno, da »poznamo tudi »izumitelj«, analiziramo motive za sodelovanje, odkrivamo politične razsežnosti idr.« To so vprašanja, ki jih Bogatajevi predhodniki niso tematizirali, saj preprosto niso bila v njihovem raziskovalnem obzorju. Knjiga je v tem smislu pričevanje ne le o spreminjanju same tematike, družbenih in zgodovinskih okoliščin, temveč tudi raziskovalnih vprašanj in disciplinarnega habitusa tukajšnje etnologije. V tem delu so spretno povezana nekatera klasična etnološka spoznanja (izviri in kulturna zgodovina posamičnih sestavin, njihovi ikonografski vidiki itn.) in sodobna vprašanja.

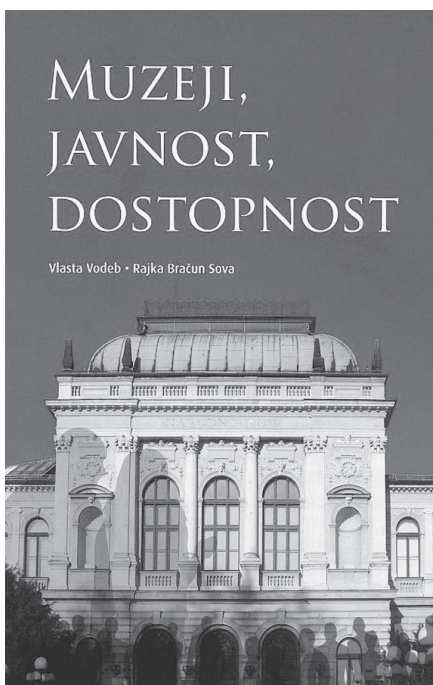
V uvodu je ob številnih mogočih klasifikacijah tradicijskih prazničnih in praznovalskih praks pojasnjena razvrstitev, ki izvira iz Bogatajevega dolgoletnega opazovanja in raziskav in je že bila predstavljena v avtorjevih prejšnjih knjigah. Na prvem mestu so šege in navade z značilno zgodovinsko kontinuiteto, skoz katero se je do danes njihova fenomenologija korenito spremenila (npr. praznovanje božiča). V drugi skupini so tiste, ki se nam kažejo kot interpretacija dediščine; to pogosto spremlja modelirano prikrojavanje podob preteklosti, razpoznavno v kiču in/ali folklorizmu. Interpretirana je dediščina tudi v primeru uprizoritev zapisane zgodovine, kar Bogataj označuje kot »gledališče zgodovine« ali »živi muzej«. Tudi ta skupina ima malo skupnega s tem, na kar se sklicuje, je torej eden od načinov, »kako prikazovati šege in navade, ki pa niso več funkcionalno, ... globlje vzročno povezane s sodobnim življenjem« (str. 13). Najdlje od dediščine so »nove, sodobne šege in navade«, vendar v njih poznavalci skupnostnega življenja lah-

ko odkrijejo splošnejše vzorce, ki govorijo o potrebi po skupnosti, uveljavljanju posameznika, skupine ali kraja v primerjavi z drugimi. Marsikatero od teh je mogoče uvrstiti v kategorijo »izumljenih tradicij«, kakor jih je leta 1983 v uvodu istoimenskega zbornika definiral Eric Hobsbawm: gre za prakse, podvržene eksplicitno ali implicitno sprejetim pravilom, in rituale, ki s ponavljanjem utrjujejo določene vrednote in avtomatično implicirajo kontinuiteto s preteklostjo. Da je ta kontinuiteta oz. referenca na preteklost večinoma fikijska, je bistveno za te prakse. Odziv novih okoliščin so sklici na preteklost; obvezujoča vez med njimi je ritualno ponavljanje. V tem pogledu skoraj ni dobe ali kraja brez izumljenih tradicij, vendar je proces »izumljanja« navadno vezan na čas hitrih sprememb, ko stare tradicije izginjajo. Največ jih je zato v zadnjih dveh stoletjih. V širšem pomenu se v to kategorijo tradicije uvrščajo tudi nove rabe preteklih ritualnih praks, pa tudi ponovne rabe v novih kontekstih: tako tudi oživljene »zginule« tradicije postane-

jo »znova-izumljene« tradicije. Njihova funkcija je v ustvarjanju, utrjevanju ali simboliziranju družbene povezanosti in kolektivnih identitet, legitimiziranju ustanov in družbenih hierarhij in socializiranju ljudi v posebnih družbenih kontekstih. Posebna pozornost gre zato političnim rabam (v najširšem pomenu) in političnim interesom (v ožjem smislu), ki so tako soudeleženi v družbeni produkciji spomina, tj. soustvarjajo in poustvarjajo kolektivni spomin, ki je pomemben gradnik v osmišljanju preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.

V tem obzorju je v Bogatajevi knjigi ob nizu reflektivnih nastavkov, ki jih ponuja predstavljena snov – upodobljena praznična pokrajina sodobne Slovenije. Je dokument začetka 21. stoletja, navdihujoče branje za raznovrstno občinstvo, predvsem pa velik izziv za raziskovalce prazničnih praks, vsakdanjosti in nevsakdanjosti ter moči in povednosti, ki jih imajo ritualni in habitualni dogodki kot totalni družbeni in kulturni fenomeni.

VLASTA VODEB IN RAJKA BRAČUN SOVA: Muzeji, javnost, dostopnost; Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana 2011, 62 str.

Muzeji so javne ustanove, ki morajo biti dostopne vsakomur. Slovenski muzealci smo etično in zakonsko zavezani k zagotavljanju dostopnosti kulture in njene dediščine. Če kulturna politika poudarja potrebo po dostopnosti, se pričakuje, da se bo muzejsko znanje vključilo v družbo znanja in večjo prepoznavnost slovenske kulture in kulturne dediščine doma, v Evropi in svetu. To se kaže v muzejih in njihovi naravnosti, da upoštevajo usmeritve širšega družbenega prostora. Pri odprtosti in dostopnosti gre za najsplošnejšo demokratizacijo pojma, komu muzeji pripadajo. Vsebinsko se to navezuje na vse večjo potrebo po dejavnem prispevku muzejev k fenomenu »učee se družbe«. To nalaga tistim, ki hranimo kulturno dediščino, moralno odgovornost in vedno nove, ne lahke naloge. Predvsem pa ta proces zahteva čas, vztrajnost in vključevanje celotne institucije. Zahteva skrbno načrtovanje s kar največjo mero strokovnosti in izvirnosti.

V zadnjih letih je v Sloveniji izšlo kar nekaj »praktičnih« knjig in priročnikov o muzejih, namenjenih zaposlenim v muzejih in galerijah ter ustanovam z značilnostmi muzeja, skrbnikom zasebnih zbirk, samozaposlenim v kulturi, študentom ipd. Rajka Bračun Sova in Vlasta Vodeb sta kot soavtorici z Mojco Lipec Stopar sodelovali pri pripravi priročnika *Dostopen muzej: Smernice za dobro prakso*, ki ga je leta 2009 izdala Skupnost muzejev Slovenije. Ta se je dotikal problematike, ki ji v Sloveniji nismo posvečali dovolj pozornosti, in ji še vedno ne, to je dostopnosti kulturne dediščine in muzejev različnim skupinam uporabnikov s posebnimi potrebami. Dostopnost je bila predstavljena kot koncept, ki zahteva celovit pristop, od prepoznavanja potreb uporabnikov do iskanja rešitev. Avtorici ne izhajata iz vrst institucionalnih muzealcev, Rajka Bračun Sova je samostojna pedagoginja in kustosinja. S problematiko dostopnosti kulture se je

* Sonja Kogej Rus, univ. dipl. etnol. in zgod., muzejska svetovalka, Slovenski etnografski muzej, 1000 Ljubljana, Metelkova 2, E-naslov: sonja.kogej-rus@etno-muzej.si